
Marko MUSTAPIĆ i Nenad KARAJIĆ

PRIRODNE KATASTRO-
FE KAO ČIMBENICI
MODERNIZACIJE HR-
VATSKOG DRUŠTVA:
PRIMJER POTRESA
1962. GODINE NA MA-
KARSKOM PRIMORJU

Modernizacija je sinonim za proces prijelaza iz *tradicionalnog* u *moderno* društvo. Budući da modernizacijski procesi ostavljaju neizbrisive tragove ne samo u društvenim već i u prirodnim sustavima, pogubne posljedice modernizacijskih utjecaja uočljive u eko-sustavima u središtu su brojnih znanstvenih analiza. Međutim, tek rijetki pristupaju ovom fenomenu suprotno, iščitavajući utjecaj razornih prirodnih sila na modernizacijske procese u određenom društvu ili lokalnoj zajednici. Različita djelovanja prirodnih sila koja čovjek naziva prirodnim katastrofama ujedno su *alati* kojima se milijunima godina živa i neživa priroda oblikovala u Zemlju kakvu danas poznajemo. Prirodne su kataklizme tisućljećima otegotne okolnosti ljudskog razvitka. One su važni čimbenici utjecaja na razvoj svih poznatih društava.

Prirodne nepogode, pa time i razorni potresi, nedvojbeno utječu na društvene promjene. Društvo nema na raspolaganju mehanizme kojima bi posve kontroliralo ili zaustavilo potrese. Stoga kada se oni pojave, izazivaju strah i paniku među ljudima. Kolektivna sjećanja lokalnih zajednica ili čitavih društava na prirodne katastrofe koje su pogodile neki lokalitet, s vremenom nerijetko stasala u mitove, prvotno su čuvana usmenom predajom. S pojavom pisma sačuvane su i u nekim od najstarijih knjiga koje čovječanstvo poznaje. Katastrofe su u njima označene kao iznenadni društveni krah, apokaliptična propast društva ili zajednice obilježena golemim ljudskim žrtvama i materijalnim gubitcima. Svim drevnim predajama zajedničko je da su se ljudima predmoderne epohe katastrofe tumačile kao djelo nadnaravnog ili nadnaravnih bića. Najčešće se uzrok ovih pojava tumačio kao gnjev Božji i kazna za ljudske slabosti i nemoral. Gotovo je svatko čuo za biblijsku priču o Sodomi i Gomori, o gradovima na rijeci Jordan koje je Bog uništio dva tisućljeća prije pojave Krista. Evanđelja tumače da se zapravo radilo o Božjoj kazni za seksu-

alnu izopačenost i razvratnost njihovih stanovnika. No, osim pojedinih religijskih, sačuvana su i poneka znanstveno-spoznajna nastojanja da se rastumače prirodne nepogode. Jednu od najstarijih poznatih rasprava o prirodnim katastrofama otvorio je prije dva i pol tisućljeća Platon u svoja dva dijaloga, *Timeju* i *Kritiji*. Misteriozna rasprava o Atlantidi, tsunamijem potopljenom kontinentu,¹ traje sve do danas i odvija se u rascjepu između mita i istine.

POLAZIŠNI CILJEVI RADA

Mokrović definira potrese kao „mehaničke učinke geoloških procesa u velikim dubinama“ (Mokrović, 1978., 22). Međutim, u ovom nas radu ne zanimaju geološki učinci već socijalne posljedice ovih razornih prirodnih sila. Pritom se nećemo baviti učincima prirodnih katastrofa na društvene promjene u cijelosti. Zanimaju nas samo učinci katastrofalnih potresa 1962. godine na Makarskom primorju na daljnji tijek modernizacijskih zbivanja, ponajprije urbanizaciju i deagrarizaciju, u socijalističkom razdoblju. Stoga ćemo u radu iznijeti temeljne sociologijske odrednice pojmova modernizacija i lokalna zajednica, a potom u analitički rakurs staviti razmjere posljedica potresa 1962. godine. Pritom ćemo analizirati nastojanja lokalnih, republičkih i federalnih institucija da organizirano suzbiju nastale štete te da poduzetim mjerama realiziraju određene političke ciljeve, koji će ujedno trajno djelovati na daljnji tijek modernizacije lokalne zajednice.

Pri analizi utjecaja posljedica potresa na društvene promjene tijekom *druge hrvatske modernizacije* (Rogić, 2000.), s osvrtnom na razdoblje od 1961. do 1971. godine, koristit ćemo podatke iz dostupnih znanstvenih i stručnih radova te novinskih priloga u kojima se izvještavalo o zbivanjima vezanim za potrese 1962. godine.

Ishodišni je cilj rada ukazati da je priroda kreiranog, tj. proizvedenog ljudskog okoliša posljedica dvostrukog utjecaja: s jedne strane, ljudskog djelovanja (socijalne i kulturne vrijednosti), a s druge, prirodnih kretanja (povoljnih i nepovoljnih za čovjeka). U radu ćemo na svojevrstan način potkrijepiti ili opovrgnuti dvije središnje teze propitivane u području urbane sociologije. Prva nas upućuje na uvjerenje da se razvoj (modernizacija) ne događa nasumice,

1 „Generacijama su Atlantidani živjeli skromnim, časnim životom. Ali su se s vremenom počeli mijenjati. Pohlepa i moć počele su ih kvariti. Kad je Zeus vidio amoralnost Atlantidana, okupio je ostale bogove da bi bahatim ljudima odredio primjerenu kaznu. Uskoro je Atlantida nestala pod jednim silovitim valom. Otok, njegove ljude i sjećanje progutalo je more“ (Heyneck, 2001., 13).

već je prije riječ o ljudskom agregiranju i utilizaciji povoljnih okolnosti i osobina prostora (primjerice, naseljavanje u plodnim ravninama, uz rijeke, na raskrižjima putova i sl.), dakako, onda i tamo gdje je to moguće. Druga teza nas uvodi u područje propitivanja načina društvene regulacije. Analizirajući temeljne suodnose između prostornih oblika i fizičkih načina življenja u njima, pojedini nas autori (Giddens, 2007.) upućuju na to da su takvi odnosi proizvod tržišnih sila i konjunktura (porezi, cijene i sl.), ali i državne moći. Potonjom se poglavito bavimo u ovom radu kako bismo poradili na razumijevanju njezina utjecaja na modernizacijske procese Makarskog primorja.

Ono što u ovom radu ciljano izostaje rasprava je o rizicima budućnosti, odnosno o hazardima povezanim s prirodnim kataklizmama nastalim kao rezultat čovjekova djelovanja na eko-sustave (globalno zatopljenje, ubrzano otađanje i smanjenje ledenog pokriva i sl.).

SOCIOLOGIJSKA PROPITIVANJA MODERNIZACIJE HRVATSKOG DRUŠTVA

Modernizacijske procese moguće je ponajprije razumjeti uzimajući u obzir ključne povijesne i geopolitičke okolnosti u kojima su se odvijali. Naime, u društvenim se znanostima modernizaciju dosta dugo shvaćalo kao model evolutivnih promjena od jednostavnijih („*primitivnijih*“) k složenijim („*razvijenijim*“ ili „*modernijim*“) oblicima društvenih sustava. Moglo bi se reći da govoreći o nekim teorijama modernizacije, zapravo govorimo o socijalnom evolucionizmu usmjerenom na uspostavu modernosti, čiji se ideal-tip nalazi u *najrazvijenijim zapadnim društvima* od početka 19. stoljeća i sveprisutne kulturne hegemonije Zapada („*vesternizacija*“), utemeljene, prije svega, na industrijalizaciji i razvoju znanosti. Nema sumnje da se radilo o etnocentričnom promatranju modernizacijskih procesa u različitim društvima iz gledišta anglo-europske kulture, jer su se zapadna društva osobito intenzivno u protekla dva stoljeća rastvarala i preobražavala. Protekla dva stoljeća modernog razvoja odvijala su se u okrilju ideje neprestanog i svekolikog napretka društva, pa stoga poneki (Kalanj, 2000., 73) ističu da je industrijsko društvo počivalo na „*modelu racionalizacije djelovanja*“, usmjerenog na postizanje „*stalnog rasta*“, odnosno masovne proizvodnje i masovne potrošnje. Proces modernizacije, neraskidivo vezan uz svoje „*prosvjetiteljske korijene iz kojeg je proizišlo oblikovanje globalnosti i globalna kultura*“ (Kalanj, 1996., 161), nezaustavljivo prožima podređene mu političke, gospodarske i kulturne sustave te ih bespovratno transfor-

mira. Modernizacija je, sintetizirajući sve elemente njezine kompleksne strukture, dramatičan proces društvenih promjena, koji stalno i radikalno transformira postojeća društva i njihove međusobne odnose, ostavljajući neizbrisive tragove ne samo u ljudskim i društvenim već i u prirodni sustavima.

Modernizacija hrvatskog društva izravna je posljedica modernizacijskih procesa koji su se odvijali u Europi u protekla dva stoljeća, industrijalizacije prije svih. Hrvatsko je društvo prepuno povijesnih, političkih i socijalnih protuslovlja. Ako zanemarimo socijalne, političke i gospodarske procese tijekom desetljeća u kojima su tzv. *hrvatske zemlje* (trojedna kraljevina) bile dijelom Austro-Ugarske Monarhije i monarhističke Jugoslavije,² možemo reći da se u suvremenom shvaćanju modernizacijskih procesa hrvatsko društvo značajnije razvija tek u drugoj polovini 20. stoljeća. Međutim, upravo je 20. stoljeće hrvatskom društvu u naslijeđe ostavilo brojna nerazjašnjena i bremenita politička pitanja i društvene nepravde koje su imale trajne posljedice na životne perspektive i sudbine velikog broja stanovnika. Brojne povijesne činjenice odredile su i usmjerile modernizacijske procese kroz koje prolazi naše društvo i koje ujedno presudno utječu na životnu svakodnevicu građana Hrvatske. Svaka nova faza modernizacije značila je ujedno dramatičan institucionalni, kulturološki, simbolički i diskurzivni raskid s naslijeđem prethodnoga razdoblja. Modernizacijski diskontinuiteti u ovom društvu u protekla dva stoljeća nisu pogodovali razvoju demokratskih nego, naprotiv, autoritarnih vrijednosti, institucija i normi te društvene klime pogodne za sazrijevanje različitih oblika kulta ličnosti, herojskog kodeksa i privrženosti partiji ili naciji.

Rogić tehničku subjektivnost smatra „sržnim akterom modernizacijskog programa“ (Rogić, 2000., 14) i time proniche u samo ishodište ovog epohalnog procesa. Drugim riječima, tehničko-tehnološko ovladavanje prirodom, proizvodnim ciklusom i upravljanjem društvom označuje temeljna obilježja procesa modernizacije s njezinim osnovnim elementima: racionalizacijom, industrijalizacijom, urbanizacijom i birokratizacijom. Usporedo s tim procesima stasavaju građanska nacionalna društva građena na ruševinama tradicionalnih društava. Rogićeva ključna teza o modernizaciji u Hrvatskoj proizlazi iz njezina **položaja dvostruke periferije**. Smještajući Hrvatsku

2 O tome se iz perspektive povijesne znanosti detaljno može vidjeti kod Gross i Szabo (1992.), Pavličević (1994.), Goldstein (2008.).

u europski geopolitički i povijesni kontekst, Rogić (2000., 613) bitnim smatra sljedeće: „Hrvatska je na periferijskom europskom rubu, u sustavu državnih tvorevina koje su i same europskom modernizacijskom periferijom. K tomu, ima periferijski položaj i „unutar” u oba (dovršena) modernizacijska razdoblja.”³ U tom kontekstu Rogić oblikuje svoj teorijski pristup modernizaciji u Hrvatskoj, a njezin tijek dijeli na tri razdoblja:

- Prvu modernizaciju (1868.–1945.);
- Drugu modernizaciju (1945.–1990.);
- Treću modernizaciju (od 1990. nadalje).

Istaknuti hrvatski teoretičari modernizacije smatraju da je njezina prva faza (1868.–1945.) u svojim dosezima u Hrvatskoj vrlo skromna i da je trajala do Drugoga svjetskog rata (Rogić, 2000., 2001.; Županov, 2001.). Tako se modernizaciju Hrvatske u tom razdoblju naziva *perifernim kapitalizmom* (Županov, 2001., 18): „On se prenio iz zemalja jezgre (*core countries*) preko zemalja poluperiferije, a to je na prvom mjestu bila Austrija koja je politički dominirala u Hrvatskoj, tako da se u Hrvatskoj formira „periferni kapitalizam“. A periferni kapitalizam nije bio orijentiran na razvoj industrijskih kapaciteta već na trgovinu i lihvarstvo“. Takvo društvo iznjedrilo je enormnu strukturalnu nejednakost između tadašnjih društvenih slojeva. Izrazita većina ruralnog stanovništva tadašnje Hrvatske, golema nepismenost, životni standard kakav danas pripisujemo zemljama Trećeg svijeta i mnoge druge činjenice govore tome u prilog. Prva terenska istraživanja u društvenim znanostima u Hrvatskoj vjerno svjedoče o traumatičnoj materijalnoj oskudici stanovništva. Bićanić (1936.) izdaje studiju koja nam je i danas od neprocjenjive važnosti za razumijevanje težine i bremenitosti svakodnevnog života stanovnika Hrvatske toga vremena, a ujedno za mnoge i najvažnija istraživačka studija društvenih znanosti objav-

3 Rogić (2001., 43) ističe da se periferijski položaj hrvatskog društva bitno ne mijenja ni u kojem promatranom razdoblju modernizacije, ali su se promijenile povijesne i geopolitičke okolnosti: „Mijenjaju se, svakako, empirijske konfiguracije, s pomoću kojih se odnos središte-periferija u pojedinim razdobljima javno predočuje a tajno učvršćuje. Notorno je, dakako, da je hrvatsko društvo na europskoj jugoistočnoj periferiji. „Oklopljeno“ u dva modernizacijska razdoblja (1868.–1941.) i (1945.–1990.) većim političkim okvirom, praktično ne može izbjeći položaj dvostruke periferije; prvi položaj određen je odnosom s glavnim europskim središtima; drugi je položaj određen unutrašnjim odnosima u spomenutim okvirima (hrvatski položaj u nagodbenoj Austro-Ugarskoj i hrvatski položaj u dvije „jugoslavenske“ tvorbe).“

ljena kod nas do Drugog svjetskog rata.⁴ Bićanić (1936.) je istaknuo nepismenost i lošu obrazovanost naroda kao jedan od glavnih razloga rasprostranjenosti siromaštva i svekolike društvene nerazvijenosti u odnosu na zapadno-europske zemlje toga doba.

Druga faza modernizacije u Hrvatskoj (1945.–1990.) spada u skupinu tipičnih socijalističkih (totalitarnih) modernizacija. Pritom neizostavno valja istaknuti da su kapitalistička i socijalistička modernizacija dva projekta proizašla iz istog prosvjetiteljskog i progresivističkog ishodišta, a njihovo geopolitičko i teritorijalno mapiranje izravna su posljedica ratnog ishoda i poratnih zbivanja nakon 1945. godine. Pritom ponajprije mislimo na *bladni rat* i suparništvo dvaju geopolitičkih *blokova* i ideologiziranih identiteta. U literaturi se često ističe da socijalistička modernizacija nije potpuna, odnosno da je *lažna* (Berger, 1995.) ili *modernizacija bez modernosti* (Dahrendorf, 1996.). Dakle, iz europskoga kuta gledanja na modernizacijske procese onkraj *željezne zavjese*, radilo se o *lažnoj modernizaciji*, a raspad ili slom komunističkih sustava u Europi uslijedio je kao logičan rezultat neuspjelog komunističkog modernizacijskog modela.⁵ Poneki sociolozi (Rogić, 2000., 413) ističu da je temeljni izvor prijepora razlika između modernizacijskih praksa u socijalističkim državama i idealnotipskih obilježja kapitalističkog modernizacijskog predloška. Stoga Rogić drugu modernizaciju u Hrvatskoj naziva *paradoksalnom socijalističkom modernizacijom* ili *pseudo-modernizacijom*.⁶ Budući da je ratni pobjednik, odnosno

4 Rogić (2000., 551) također uvida izniman značaj Bićanićevih uvida, nastalih njegovim terenskim istraživanjima u okviru prve modernizacije u Hrvatskoj: „Podsjećamo na Bićanićev uvid da opća označenost područja manjkom sposobnosti i uvjeta za razvitak nadsvođuje vrijednost socijalnih dobiti na području. To znači da koncentracija povlastica na jednoj adresi ili u jednoj skupini stečena, prije spomenutim, špekulantskim uspjesima, nije dostatna za identitetno odvajanje skupine od periferijske praznine.“ U navedenoj Bićanićevoj studiji nalazi se i prikaz o načinu života i rada tzv. *ledara* na Makarskom primorju.

5 Puhovski (1990.) smatra da je osnovu reprodukcije socijalističkih poređaka činila proizvodnja viška moći a ne viška vrijednosti. Socijalistički režimi nisu mogli sve kontrolirati i pratiti o svemu što se u društvu činilo, već su težište kontrole društva stavili na sprečavanje proturežimskog mišljenja i djelovanja. To su postizali sijanjem straha od represalija i posve hermetičnom ideologijom. No, bez obzira na sve napore uložene u održanje i očuvanje sustava, doživjeli su povijesni neuspjeh.

6 Rogić (2001., 58), zбореći o sovjetskom modelu industrijalizacije uvezenom u tadašnju poslijeratnu Jugoslaviju, objašnjava uzrok paradoksa: „Budući da je tehnička/urbana zbilja periferije oblikovana po konstrukcijskom predlošku sa znatnim udjelom „azijatske“ predodžbe o stroju i gradu, njihova imitacija izazivlje paradoksalnu „industrijalizaciju unazad“ (dakle, modernizaciju s pomoću industrije *već zastarjele* u trenutku izgrađivanja) i *njoj strukturno sukladnu – kaotičnu urbanizaciju*.“

antifašistički pokret predvođen Komunističkom partijom Jugoslavije, nakon 1945. godine oblikovao novi društveni poredak kroz „proces stvaranja industrijskog društva, točnije, industrijske većine“ (Rogić, 2000., 431), inženjerima toga projekta i nije na raspolaganju bilo drugih mogućnosti „osim *prelijevanja* seljačke statističke većine u radničku/industrijsku većinu“.⁷ Time se, drži Rogić (2000.), na duže vrijeme učvršćuju dva modernizacijska paradoksa. Prvi se očituje u činjenici da se, premda ograničene, industrijske modernizacije organiziraju u pravilu „odozgo“. Drugi se očituje u činjenici da se u kolektivnu iskustvu industrijskog radništva modernizacija izjednačuje samo s procesom širenja prava na uzurpirane rente. Županov (2001., 20) ovo razdoblje modernizacije u Hrvatskoj zbog koegzistencija tradicionalnih i modernih društvenih elemenata naziva *polumodernost*. Kada se ove slojevite sociološkijske analize svedu na konkretne društvene činjenice, onda se one očituju u brojnim društvenim problemima kao izravnim posljedicama takvog modernizacijskog modela.⁸

Međutim, u ocjeni postignuća ovog modernizacijskog razdoblja hrvatskog društva ne smiju se izostaviti neki bitni pokazatelji napretka i unapređenja opće dobrobiti. Analizirajući domete dosegnute tijekom modernizacije u komunističkom društvu u Hrvatskoj, Županov (1995.) za-

7 Seljaci su 1945. godine u hrvatskom društvu činili statističku većinu (70%). Stoga KPJ oblikuje proces stvaranja industrijskog radništva, odnosno „industrijske većine“: „Organizatorima na raspolaganju ne stoji druga mogućnost osim „prelijevanja“ seljačke statističke većine u radničku/industrijsku većinu. Zato je proces nužno dvostruk. Na jednoj strani djeluje industrijska mobilizacija. Ona uvjerljivost crpi iz dva usporedna postupka; prvim se na simboličnoj razini industrija označuje naslovima utopijskog reda. Po njima industrija je najkraći put u (ovozemaljski) raj; drugim se, na praktičnoj razini, stvara ponuda novih radnih mjesta s više socijalnih povlastica (stan, zdravstvena zaštita, školovanje itd.) koje nagovješćuje sustav skrbi sukladan životnim željama i potrebama siromašnih ljudi. Na drugoj strani proces je jedna vrsta terora nad seoskim življem. Posredni mu je cilj učvrstiti dojam da je život na selu ne samo dnevno teži nego da oblikuje i, egzistencijalno promatrano, niži životni oblik. Biti seljak, sukladno tomu, znači biti – nešto manje od“ (Rogić, 2000., 431).

8 Primjerice, Lalić (2003., 268), analizirajući modernizacijske procese u Splitu tijekom navedenog razdoblja, izdvaja sljedeće društvene probleme toga grada: „Nepostojanje valjanih urbanističkih, komunalnih i drugih preduvjeta za iznimno veliko povećanje gradskog stanovništva, što je dovelo do bujanja bespravne gradnje, komunalnih teškoća i sličnih problema; lociranje postrojenja teške industrije u samim gradovima ili u njihovoj neposrednoj blizini, što je bio osnovni čimbenik zagađivanja urbanog okoliša i ograničavanja razvojnih potencijala tih prostora (npr. za razvijanje turizma); birokratiziranost i neučinkovitost javne uprave i lokalne vlasti, koja je s jedne strane bila generator (izbijanja, širenja) problema grada, a s druge kočnica za rješavanje tih problema, i slično“.

ključuje kako je došlo do niza radikalnih promjena u mnogim društvenim sektorima, od promjena demografskih kretanja stanovništva, preko urbanizacije, uspostave nove društvene podjele rada, velikog razvoja obrazovanja, stvaranja moderne industrijske stratifikacije, rasta standarda te transformacije obitelji. No, Županov (1995., 168-169) ističe da „proces nije tekao ravnomjerno i bio je povezan s mnogim aberacijama i stranputicama, a u posljednjoj dekadi pojavili su se trendovi dezindustrializacije i devolucije društvenog sustava“.

Treća faza modernizacije hrvatskog društva, kojoj i sami svakodnevno svjedočimo, odvija se nakon urušavanja komunističkog sustava, usporedo s istim procesom u ostalim istočnoeuropskim zemljama, poznatijim kao tranzicija. Tranzicija vremenski obuhvaća razdoblje nakon pada Berlinskog zida i, prema Kalanju (1998., 12), predstavlja „neku vrstu skraćenog, komprimiranog procesa integracije u kapitalističku modernost“.

LOKALNA ZAJEDNICA U MODERNIZACIJSKOM KONTEKSTU

Zajednica nedvojbeno predstavlja jedan od najstarijih oblika društvenosti. Veze koje zajednicu drže na okupu, a time posredno i društvo, temelje se na zadovoljavanju socijalnih potreba koje su svim pripadnicima zajednice zajedničke: interesi, vrijednosti, norme ponašanja i osjećaj pripadnosti. Teritorij (prostor) je jedan od osnovnih resursa zajednice. Stoga pojedini autori nerijetko poistovjećuju lokalne zajednice s geografskim cjelinama.⁹ Takvo je shvaćanje pojma lokalne zajednice nepotpuno. Prostor, ljudi, zajedničke potrebe i zajedničke djelatnosti elementi su koji, prema Pusiću (1963.), čine strukturne elemente pojma lokalna zajednica. Isti autor ističe da ti elementi zajedno tvore određeni društveni sustav, pa stoga Pusić (1963., 22) inzistira na shvaćanju lokalne zajednice kao društvenih procesa koji se odvijaju na nekom lokalnom području: „Ljudi zadovoljavaju razmjerno velik broj potreba u okviru institucija malog akcionog radijusa (najbliži dućan, gostionica, kino, škola, brijačnica itd.). Međutim, izvjesne potrebe – ali znatno manji broj – izviru iz same činjenice što ljudi stanuju u prostornoj blizini. Tako lokalni vodovod, kanalizacioni sistem, saobraćajna mreža, snabdijevanje strujom i plinom, tržnica, neke kulturne,

9 Npr. Mayer (2001., 6) zajednicu definira kao: „Zemljopisno različito područje – grad, općinu ili selo. Ono se također odnosi na sve skupine ljudi unutar područja – svih dobi, svih etničkih i društvenih skupina i na manja područja unutar grada ili općine (primjerice gradska četvrt ili područje mjesnog odbora).“

zdravstvene i socijalne ustanove zadovoljavaju potrebe uvjetovane baš određenim urbanističkim karakterom naselja, odnosno načinom na koji ljudi u prostoru zajedno žive.“ Psiholozi (Ajduković, 2003., 14-15) pak ističu iznimnu važnost psiho-socijalnih obilježja za egzistiranje lokalne zajednice: „Kad govorimo o lokalnoj zajednici, valja istaknuti da ona uz teritorijalna obilježja (tj. područje koje obuhvaća neki dio grada, čitav gradić ili selo) podrazumijeva i psihološko-socijalna obilježja. Ova potonja se odnose na postojanje funkcionalnih i psiholoških veza među ljudima koji žive u jednoj zajednici. Te se veze temelje na zadovoljavanju potreba koje su svima zajedničke, zajedničkim interesima, temeljnim vrijednostima kojima se u životu vode pripadnici zajednice, normama ponašanja, ali i osjećaju pripadnosti toj zajednici. U lokalnoj zajednici, osobito tamo gdje su socijalne promjene manje dinamične, kao što su sela i manji gradovi, najveći se dio odnosa među stanovnicima odvija u neposrednom kontaktu. Tome pridonosi osobno poznavanje stanovnika ili barem znanje o tome tko su oni, kamo pripadaju. Stoga je jedna od glavnih funkcija lokalne zajednice posredovanje između pojedinca i društva, odnosno šire zajednice kao što je država.“ Na koncu, nakon ovog psihološkog čimbenika, u našem razmatranju pojma lokalna zajednica potrebno je istaknuti njezin položaj u suvremenim modernizacijskim procesima, koji spominje Mustapić (2010.). Lokalne su zajednice, naprosto, svojevrstne kulturološke niše unutar suvremenih društava, u kojima se modernizacijski procesi odvijaju s drugačijim obilježjima u odnosu na *središta* i velike gradove. Ta se obilježja ponajprije odnose na obrasce ponašanja i naslijeđe lokalne tradicijske kulture.¹⁰

Dakle, smještajući lokalnu zajednicu i njezin raskid s tradicionalnim društvenim odnosima u *pseudomodernizacijski* kontekst, valja imati na umu da je **industrijsko društvo** za Komunističku partiju Jugoslavije kao tadašnjeg nositelja modernizacijskih procesa predstavljalo utopijsku viziju svijeta. Već smo istaknuli da se pritom industrijsko društvo u Jugoslaviji izgrađivalo pretakanjem statističke seljačke većine u radničku klasu (Rogić, 2000.). To konkretno znači deagrarizaciju i „egzodus poljoprivrednika“ sa sela (Puljiz, 1977.). Deagrarizacija društva rapidno se odvijala u bivšoj Jugoslaviji. U vrlo kratkom su roku tradicionalne lokalne zajednice, s izrazitom većinom seoskog stanovništva, transformirane industrijalizacijom i urbanizacijom. Izgrađeno je socijalističko društvo s većinom gradskog stanovništva. Udio poljoprivrednog

10 Rihtman-Auguštin (1988.) ističe da će svaka grupa s osjećajem zajednice komuniciranje i funkcioniranje unutar zajednice temeljiti na tradicionalnim komunikacijskim obrascima i normama.

stanovništva u ukupnom stanovništvu Hrvatske opao je s 63,2% (1948.) na 43,9% (1961.), a potom na 30,2% deset godina kasnije (Puljiz, 1997., 114). U tom smislu društvo se u Jugoslaviji razvijalo slično poput sovjetskog modela, po kojem se prvotno oblikovalo. Međutim, socijalističko društvo u Jugoslaviji bit će određeno bitnim razlikama u odnosu na sovjetski uzor nakon Titova dramatičnog razlaza sa Staljinom 1948. godine. Jugoslavija se nakon toga okreće *samoupravnom socijalizmu*.¹¹ Pritom će Tito vješto kohabitirati s ekonomski razvijenim kapitalističkim tržišnim gospodarstvima i pokrenuti organiziranje „nesvrstanih“ zemalja u zaseban put između *hladnoratovskih* blokova. Politički i ekonomski uzmak od sovjetskog modela uključivao je trgovinu i suradnju s kapitalističkim zemljama, pa tako i razvoj turizma na jadranskoj obali kao važan izvor deviznih sredstava koji je punio federalni proračun.¹² Osim toga, masovni turizam potaknuo je gospodarski razvitak u mnogim slabije razvijenim sredinama, koje osim prirodnih ljepota nisu imale druge razvojne prilike, nudeći domicilnom stanovništvu mogućnost zapošljavanja.¹³ Komunistička partija Jugoslavije, a time i tadašnje federalne i republičke institucije, stoga potiču investicije u izgradnju infrastrukture za masovni turizam 60-ih godina 20. st. (ceste, vodovod, električni dalekovodi itd.). Do 1959. godine sagrađena je Jadranska magistrala od Rijeke do Zadra, a potom do 1963. od Zadra do Makarske te je, na koncu, tijekom 1965. godine dovršena čitava trasa do hrvatsko-crnogorske granice (Goldstein, 2011.). Tako je dovršena moderna cesta, koja se u dužini od 638 kilometara proteže hrvatskom obalom od slovenske do crnogorske granice. Na taj je način hrvatska obala od 1965. godine povezana s europskom cestovnom mrežom. Bio je to jedan od temeljnih preduvjeta za ubrzani razvoj turizma, ali i za daljnji proces urbanizacije i industrijalizacije hrvatske obale.

- 11 U lipnju 1950. novim saveznim zakonom poduzeća se predaju radnicima na upravljanje; to je tzv. *Zakon o predaji tvornica na upravljanje radnicima*. Na 6. kongresu KPJ 1952. Tito je kritizirao sovjetski privredni model, a Kardelj naglasio da je u Jugoslaviji, za razliku od SSSR-a, na djelu proces odumiranja države, kao bitan element socijalističkog napretka nasuprot birokratskim tendencijama i birokratizmu kao ostatku klasnog sustava (Goldstein, 2011., 121-126).
- 12 Milka Kufrin, kasnija predsjednica federalnog Savjeta za turizam, 1960. godine iznosi elaborat Titu u kojemu predlaže okretanje stranim turistima kao stabilnom izvoru deviza (Ridley, 2000.).
- 13 Orlić (2007.) ističe da nagli razvoj masovnog turizma na istočnoj obali Jadrana započinje 1960-ih godina, kad su se emitivne turističke zemlje, koje gravitiraju sjevernom Jadranu, oporavile od ratnih posljedica i podignule društveni standard.

POTRESI 1962. I DALJNI TIJEK MODERNIZACIJSKIH PROCESA NA MAKARSKOM PRIMORJU

U uvodu smo naveli tek neke od znamenitijih primjera razornih prirodnih katastrofa iz predmodernog razdoblja čovječanstva. Mogli bismo jezovite učinke brojnih poznatih potresa, poplava ili vulkanskih erupcija izdvajati kronološki kroz stoljeća, sve do ovih koji su se zbili posljednjih mjeseci. Naprosto, prirodne se katastrofe događaju iz godine u godinu diljem svijeta. Dovoljno je podsjetiti da je protekla 2011. godina bila jedna od onih koje će se ponajprije pamtili po prirodnim katastrofama.¹⁴ Razumljivo je stoga što Jugoslaviju, kao i brojne druge zemlje, u razdoblju od 1945. do 1990. godine nisu zaobišle prirodne katastrofe. Izdvojit ćemo samo neke od najvećih jugoslavenskih katastrofa: potres u Skoplju 1963. godine, u kojem je poginulo više od tisuću ljudi, poplava u Zagrebu 1964. godine usmrtila je 17 ljudi,¹⁵ potres u Banja Luci 1969. godine usmrtilo je 15 ljudi, potres u crnogorskom primorju 1979. godine usmrtilo je 101 osobu u Crnoj Gori i 35 u Albaniji.¹⁶

Potresi na Makarskom primorju 1962. godine prethodili su ovim prirodnim katastrofama. Za razliku od navedenih katastrofa nisu, nasreću, imali toliku razornu moć i štetne učinke na širu regiju. Prvi potres zbio se 7. siječnja i do posljednjeg potresa, 22. siječnja 1962. godine, na širem području planine Biokovo ukupno ih je zabilježeno čak 127 (Mokrović, 1978.). Među tolikim brojem potresa izdvajaju se dva najrazornija. Skoko i Kuk (1995., 45) napominju da se prvi razorni potres zbio u nedjelju, 7. siječnja u 11 sati i tri minute, s epicentrom podno Biokova, u području Podgora – Drašnice, a magnituda potresa iznosila je 5.9 stupnjeva po Richterovoj ljestvici. Drugi razorni potres zbio se u četvrtak 11. siječnja u šest sati i pet minuta, s epicentrom desetak kilometara sjeverozapadnije od prvog, a magnituda mu je iznosila 6.1 stupnjeva po

14 Potres i tsunami u Japanu, potres na Novom Zelendu, poplave u Tajlandu i mnogobrojna tornada i oluje u SAD-u odnijeli su mnogobrojne živote i prouzročili velike štete. S ukupno 380 milijardi dolara, 2011. je po svjetskim gospodarskim gubicima za dvije trećine viša od dosad rekordne 2005. godine (220 milijardi dolara). (<http://svijetosiguranja.hr/hr/novosti/godina-2011.-rekordna-po-visini-osiguranih-steta,12661.html>, 5. 2. 2012.)

15 U noći s 25. na 26. listopada 1964. godine Sava se izlila iz korita i poplavlila trećinu Zagreba. Voda je u potpunosti uništila 15 tisuća stambenih zgrada i oštetila još njih 35 tisuća na poplavljenom području od oko 14 kilometara dužine i četiri kilometra širine. Poplavom je izravno bilo pogođeno 183 tisuće ljudi (Pilar i sur., 1994.).

16 O svemu više u Jovičević (1984.)

Richteru. Tijekom potresa više od desetak je ljudi bilo ozbiljno ranjeno. Poginule su dvije osobe, u Gornjim Igranima i podgorskom zaseoku Marinovići (Urlić, 2012.). Potresi su prouzročili goleme materijalne štete, najizraženije u naseljima između Makarske na sjeverozapadu i Podace na jugoistoku Makarskog primorja. Poradi katastrofalnih posljedica razornih potresa, došlo je do velike panike među stanovništvom.¹⁷ Skoko (1962.) je iznio podatke Štaba kotara Makarska za rješenje problema uzrokovanih potresima od 11. siječnja 1962. godine iz kojih je razvidno da je u tom trenutku izrazita većina kuća u podbiokovskim zaseocima bila onespособljena za stanovanje. Osim toga, stradali su brojni gospodarski objekti, zgrade i škole u Makarskoj i Pločama te kuće u pojedinim zaseocima općina Imotski i Vrgorac.¹⁸ Zbog svega navedenog, potresi 1962. godine na Makarskom primorju s pravom se smatraju najvećom prirodnom katastrofom koja ga je pogodila u prošlom stoljeću.¹⁹

Nakon drugog razornog potresa, 11. siječnja 1962. u sedam sati i trideset minuta, Štab za pomoć postradalima u Makarskoj daje naredbu za evakuaciju stanovnika iz porušenih mjesta Makarskog primorja. Sljedećeg dana više od 4000 stanovnika nalazi se u prihvatnim centrima. Evakuacija se odvija iznimno intenzivno, ponajviše brodovima, u Split, Šibenik, Zadar, Rijeku i Pulu, pa idućeg dana ovo područje napušta gotovo 3000 ljudi. U Makarskoj je ostala tek manja grupa radno sposobnih muškaraca (*Slobodna Dalmacija*, 14. 1. 1962., br. 5258, 2). Život je u

17 U kulturnoantropološkoj studiji o percepciji promjena unutar prostora i lokalne zajednice u Makarskoj, Mustapić (2007.), među ostalim, piše i o sponenama intevjuiranih građana na potrese 1962. godine. Jedan od ispitanika navodi: „Prvi udar potresa bio je 7. prvog oko 10-11 sati. Ja san bio na matineji, filmovi su se davali. Bio je vedar, hladan dan. Kad je streslo, svi smo utekli prema moru. Velika kamenja su se rušila i sve je dimilo po planini. Sa krovova je sve padalo. Mater je bila kući, a otac je bio u kuglani i inkarat je pa' po njemu. Kuglana je bila na kolodvoru, drža je Berto Bonačić. To je bio prvi udar. Drugi je bio 11. prvog 1962., a ja san bio već u Šibeniku. Naša kuća je bila oštećena. Bile su pukotine da si ruku moga provući, a bila je zima oštra, takvog sniga se ja ne sjećan. Gimnazija i škola je bila zatvorena, pa san iša 2-3 miseca u gimnaziju u Šibenik.“

18 Skoko (1962., 109): „Tako se još uvijek radi na detaljnom prikupljanju podataka, globalni pregled ukazuje na vrlo velike gubitke. Poslije potresa ostalo je na području makarskog, dubrovačkog i splitskog kotara 3 256 neuseljivih kuća i 14 980 oštećenih; porušeno je ili oštećeno 108 škola, 3 390 privatnih i 201 javna cisterna, 25 km ceste, 1,34 km obale itd.“

19 Urlić (2012., 46) ističe da je 3. veljače Kotarski koordinacijski odbor objavio Izvješće o štetama. U njemu se navodi da je u kotaru 12 921 stanovnik ostao bez krova nad glavom, dok je 15 763 stanovnika oštećenih i ugroženih stambenih objekata.

tim trenucima naprosto stao. Zatečene institucije lokalnih vlasti teško su se nosile s prirodnom katastrofom ovakvih razmjera. Razumljivo je stoga da su se nakon drugog razornog potresa, 11. siječnja 1962., uz JRM i JNA u rješavanje ove izvanredne situacije aktivno uključile republičke i federalne institucije civilnih vlasti. Od 14. siječnja evakuacija stanovnika je obustavljena (Urlić, 2012., 16-27). Predsjednik Sabora SRH, Vladimir Bakarić, posjetio je područje ugroženo potresom 15. siječnja 1962. godine. S predstavnicima lokalnih institucija obavio je obilazak naselja u makarskoj općini. Prilikom obraćanja javnosti u Brelima kazao je sljedeće: „Ovome postradalom narodu zaista treba pomoći. Mislim da će glavni teret morati ponijeti oni sami na svojim leđima. Upravo kao što je i za vrijeme rata narod ovog kraja ponio na svojim leđima teret revolucije. Ali, s tim ne mislim reći da neće biti potrebna i pomoć cijele zajednice“ (*Slobodna Dalmacija*, 16. 1. 1962., br. 5260, 1-2). Govoreći o nadolazećoj obnovi zgrada i infrastrukture, istaknuo je da pritom treba voditi računa o perspektivama razvoja ovoga kraja, odnosno da obnovu treba podrediti razvoju turizma na Makarskom primorju. Dva dana kasnije organiziran je i posjet predsjednika Jugoslavije, Josipa Broza Tita, nastradalom području. Tito je ujutro stigao vlakom u Split, praćen brojnim federalnim i republičkim dužnosnicima, među kojima valja izdvojiti tadašnje moćnike Aleksandra Rankovića, generalnog sekretara Saveznog odbora SSRN Jugoslavije, Jovana Veselinova, predsjednika Narodne skupštine Srbije, Ivana Gošnjaka, sekretara narodne obrane Jugoslavije, Marina Cetinića, sekretara za promet i veze Jugoslavije i brojne druge. U Splitu su ih dočekali Vladimir Bakarić, predsjednik Sabora NR Hrvatske te brojni civilni dužnosnici i časnici JRM-a i JNA. Potom su brodom JRM-a doputovali u opustjelu Makarsku.²⁰ Tito je obilazeći razrušena naselja upozorio da je nužno u primorje vratiti izbjeglu omladinu radi pomoći u raščišćavanju razrušenih mjesta i podizanja morala u zajednici. Također je rekao da s obzirom na razmjere posljedica potresa, lokalna zajednica ne može sama riješiti nastale probleme. Stoga će biti nužno da

20 Valja napomenuti da je novinar koji je pratio Titov obilazak Makarskog primorja, napisao prilog za *Slobodnu Dalmaciju* stilom koji je tipičan primjer veličanja kulta ličnosti: „Skoro opustjela Makarska, međutim, mogla je samo ono što joj je ostalo poslije dva podmukla udara iz podzemlja – oko 400 ljudi koji su kroz uznemireni pogled otkrivali i prisutni osjećaj radosti zbog tako velike pažnje i brige pokazane prema njihovoj iznenadnoj nevolji. Jedna ljubav pokazala se jača od potresa, jača od straha i neizvjesnosti koja se ugnijezdila ispod namrgodene biokovske gromade“ (*Slobodna Dalmacija*, 18. 1. 1962., 5262, 1-2).

se Republika i Federacija financijski angažiraju u obnovi Makarskog primorja. Održao je i govor, u kojem se obratio okupljenom stanovništvu: „Razumije se, nije isključeno da će potresa još biti, ali ne treba da bude panike. Kod vas, inače, treba razmotriti problem stanovanja ljudi na nesigurnim terenima ispod stijena, gdje svaki čas može pasti kamen na glavu i bez potresa. ... Smatram da bi vaše komisije koje ste formirali radi obnove, trebalo popuniti ljudima iz Republike i Federacije. U njima, također, treba da bude i stručnjaka, koji će sve stvari dobro ispitati. Isto tako mislim da na ugroženim mjestima ne bi trebalo graditi nove stambene zgrade“ (*Slobodna Dalmacija*, 18. 1. 1962., br. 5262, 1-2). Bila je ovo posve jasna uputa predsjednika Tita da narod iz podbiokovskih sela treba preseliti uz more, a da institucije vođene tom idejom organiziraju izgradnju ili obnovu uništenih stambenih zgrada. Pet dana nakon Titova posjeta Makarskom primorju, područje pogođeno potresom posjetio je i predsjednik republičke Vlade, odnosno tadašnjeg Izvršnog vijeća Sabora NR Hrvatske, Jakov Blažević. Prilikom sastanka s predstavnicima Komunističke partije, lokalnih institucija i gospodarskih organizacija iznio je smjernice obnove kojih se treba držati pri saniranju šteta i normalizacije života: „Situacija je svakako teška, ali iz tih teškoća treba izaći na način koji će na liniji općeg razvoja ovog kraja najbolje koristiti obnovi i već zacrtanoj perspektivi. Privreda treba da se uključi u proces koji se u čitavoj našoj zemlji razvija, računajući s činjenicom da dio seoskog stanovništva, osobito mlade ljude, treba naseliti i zapošljavati u mjestima gdje su im uvjeti života i rada bolji, što im je svakako prikladnije i perspektivnije nego u selima u kojima su dosad živjeli“ (*Slobodna Dalmacija*, 22. 1. 1962., br. 5265, 1). Bila je to posve jasna operacionalizacija ideje koju su već, prilikom posjeta Makarskom primorju, iznijeli Tito i Bakarić. Stoga su 21. siječnja osnovani kotarski i općinski koordinacijski odbori za obnovu i prihvata izbjeglica (Urlić, 2012., 38).

Nakon uputa najmoćnijih ljudi u Federaciji i Republici nije trebalo dugo čekati 'očitovanje' lokalnih vlasti. Pritom su nešto agilniji bili u općini Ploče, koja je obuhvaćala i jugoistočni dio Makarskog primorja. Već 5. veljače 1962. godine na sjednici Općinskog vijeća Ploča odlučeno je da se prilikom saniranja potresom nastalih šteta izgrade posve nova naselja duž obale i da se iz zaselaka pod planinom isele stanovnici. Ova se odluka odnosila na stanovnike zaselaka Gornji Drvenik, Gornji Zaostrog, Gornja Podaca, Debeli Brijeg u Gradcu te nekoliko zaselaka u Staševici. Zaključeno je i da investitori u izgradnji novih naselja budu sami vlasnici zgrada, kojima će se omogućiti korište-

nje dugoročnih kredita uz minimalne kamate (*Slobodna Dalmacija*, 6. 2. 1962., br. 5278, 3). Na sjednici Općinskog vijeća Makarske, održanoj 7. veljače, iznijet je podatak da je tijekom evakuacije stanovnika s područja između Kravice i Živogošća izbjeglo 6500 ljudi, a materijalne štete u općini procijenjene su na 7.816 milijardi dinara (Urlić, 2012., 49-50). Nedugo nakon prestanka podrhtavanja tla krenulo se s već zacrtanim ulaganjima u izgradnju turističkih objekata: u Gradcu i Zaostrogu (*Slobodna Dalmacija*, 15. 2. 1962., br. 5286, 3), Tučepima (*Slobodna Dalmacija*, 23. 2. 1962., br. 5293, 4), Makarskoj, Baškoj Vodi i Podgori (*Slobodna Dalmacija*, br. 28. 4. 1962., 5348, 3). Stanovnici podbiokovskih naselja su, bez obzira na vlastitu volju, prilikom obnove mogli dobiti kredit isključivo za gradnju novih stambenih objekata na obali. Tako je u razdoblju od 1963. do 1973. godine izgrađeno oko 2000 obiteljskih kuća na Makarskom primorju, što je više nego u 150 prethodnih godina (Ravlić, 2000., 143).

Analizirajući iseljavanje stanovnika iz podbiokovskih sela u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata, valja imati na umu da je ono stidljivo započelo nekoliko godina prije potresa, a pretvorilo se u egzodus tek nakon što su se oni zbili 1962. godine. Stanovništvo selâ Bast, Gornja Brela, Gornje Igrane, Kotišina, Makar i Veliko Brdo činilo je 1948. godine 18,3%, 1953. godine 17,5%, 1961. godine 15,9%, a 1971. tek 7,2% ukupnog stanovništva tadašnje općine Makarska. U selima se Makarskog primorja 1961. godine 45,7% radno aktivnog stanovništva bavilo poljoprivredom, a 1971. godine 27,5%. U makarskoj je općini svaki četvrti radno aktivni stanovnik 1961. bio poljoprivrednik, dok je 1971. to bio tek svaki deseti (Štambuk, 1983., 176). Govoreći o profesionalnoj strukturi radnog stanovništva Makarskog primorja, Ravlić (2000., 30) ističe da je ono 1931. godine imalo 15.422 stanovnika, od čega je po zanimanju pet šestina otpadalo na poljoprivrednike, a tek jedna šestina na ribare, pomorce, trgovce i činovnike. Nedugo nakon Drugog svjetskog rata prilike se glede toga nisu značajno promijenile. Naime, 1953. bilo je tek 33 radnika u industriji, a čak 2810 u poljoprivredi. Međutim, broj se poljoprivrednika i ribara u razdoblju od 1961. do 1971. godine drastično smanjio za 242%, a od 1953. do 1971. godine narastao je broj zaposlenih u ugostiteljstvu i trgovini za 490% te u industriji za čak 1615% (Visković i Kipičić, 1984., XVI-XVII). Posljedica navedenoga jest potpuna atrofija, a ponegdje i naglo odumiranje podbiokovskih i biokovskih zaselaka. Štambuk (1983.) je ustvrdila dramatičan pad broja stanovnika između 1961. i 1971. godine u selima Bast, Gornja Brela, Gornje Igrane,

Kotišina, Makar i Veliko Brdo. U navedenim je naseljima broj stanovnika između 1961. i 1971. godine s 1990 pao na 1113 ili za 40,9%. Jedan od uzroka ovakvim pokazateljima jest odlazak mladih iz podbiokovskih i biokovskih sela na obalu, ponajprije u Makarsku, i zapošljavanje u drugim djelatnostima. U glavne razloge napuštanja sela zasigurno valja ubrojiti i uvjete stanovanja u selima, koji su, gledano iz današnje perspektive, bili vrlo skromni.²¹ Otprije širim društvenim kontekstom zadan i započet proces deagrarijacije na Makarskom primorju, potresom je tada gotovo i dovršen.

ZAKLJUČAK

Biokovo i sela pod njegovim padinama za stanovnike Makarskog primorja generacijama su imali vitalno ekonomsko značenje. Do druge polovine 20. stoljeća, dakle do početka druge faze modernizacije hrvatskog društva ili *pseudomodernizacije* (Rogić, 2000.), mnoge su obitelji na Makarskom primorju svoju egzistenciju neraskidivo vezivale uz planinu. U krškim vrtačama uzgajalo se povrće (kupus, luk, blitva, krumpir) i sijalo žito (pšenica, raž, ječam), s obronaka su se opskrbljivali ogrjevom (šume duba, jasena, graba), žela se trava za zimsku ishranu stoke, na padinama između planine i mora uzgajala se maslina, višnja i vinova loza. Pojedini su potoci služili kao izvori pitke vode i pogonsko gorivo seoskih mlinica. No, krupne društvene promjene i procesi industrijalizacije i urbanizacije u hrvatskom društvu nisu zaobišli ni Makarsko primorje. Deagrarijacija sela Makarskog primorja polako je započela 50-ih godina 20. stoljeća, a ekspanzirala je nakon katastrofalnih potresa 1962. godine. U svega nekoliko godina stanovnici podbiokovskih sela Makarskog primorja u izrazitoj su se većini preselili na obalu.

Potresi s obzirom na broj ljudskih žrtava iz današnje perspektive ne izgledaju tako dramatični, ali devastacija stambenog fonda i materijalne štete ukazuju da se uistinu radilo o prirodnoj katastrofi značajnih razmjera. Potresi predstavljaju početak pune transformacije prostora lokalne zajednice te ekonomskih i socijalnih aktivnosti u njemu.

21 Štambuk je (1983., 170) gotovo dva desetljeća nakon potresa po provedbi terenskog istraživanja u biokovskim i podbiokovskim zaseocima zabilježila sljedeće: „Naselja su na biokovskoj visoravni rastrkana, organizirana po malim susjedstvima u kojima su stanovnici rodbinski povezani, kuće su male, kamene prizemnice, vrlo nekomforne i slabo opremljene. Pokrivene su uglavnom kamenim pločama, često vlažne. Od infrastrukturnih elemenata imaju jedino struju.“

Način na koji je obavljena ili „vođena odozgo“ sanacija šteta od potresa, trajno je utjecala na kasnije modernizacijske procese na Makarskom primorju. Pritom ponajprije mislimo na političke vodilje i „direktive“, koje su predstavnici lokalnih vlasti promptno usvojili od predsjednika Tita i republičkih vrhovnika prilikom njihova posjeta ugroženom području u razdoblju od 15. do 22. siječnja 1962.²² Odluka o *preseljenju* stanovnika iz podbiokovskih sela na obalu nepovratno je demografski opustošila sela i ubrzala proces urbanizacije Makarske i okolnih turističkih naselja na primorju. Uz dovršetak magistrale i izgradnju turističke infrastrukture, može se reći da su potresi 1962. godine bili akceleratori procesa deagrarizacije sela te urbanizacije i turističke industrijalizacije Makarskog primorja.

LITERATURA I IZVORI

- Ajduković, D. (2003.) *Socijalna rekonstrukcija zajednice*. U: D. Ajduković (ur.), *Socijalna rekonstrukcija zajednice: psihološki procesi, rješavanja sukoba i socijalna akcija* (str. 11-39), Zagreb, Društvo za psihološku pomoć.
- Berger, P. L. (1995.), *Kapitalistička revolucija*, Zagreb, Naprijed.
- Bičanić, R. (1996.), *Kako živi narod. Život u pasivnim krajevima*, Zagreb, Globus.
- Dahrendorf, R. (1996.), *Razmatranja o revoluciji u Europi*, Zagreb, Antibarbarus.
- Giddens, A. (2007.), *Sociologija*, Zagreb, Nakladni zavod Globus.
- Goldstein, I. (2008.), *Hrvatska 1918.-2008.*, Zagreb, Novi Liber.
- Goldstein, I. (2011.), *Povijest hrvatske 1945.-2011., 1. svezak (1945.-1968.)*. Split, EPH Media d.o.o.
- Gross, M. i Szabo, A. (1992.), *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Zagreb, Globus.
- Heyneck, D. R. (2001.), *Atlantida iščezli kontinent*, Zagreb, Zagrebačka naklada.
- Jovičević, M. (1984.), *Čovek i zemljotres: s posebnim osvrtom na iskustva o psihičkom reagovanju stanovništva za vreme zemljotresa na Crnogorskom primorju 1979. godine*, Beograd, Naučna knjiga – Institut za vodoprivredu Jaroslav Černi.

22 Zane Srzić, pišući kolumnu pod naslovom *Komunalna problematika Makarske* u lokalnom glasilu *Makarska rivijera* (broj 8, 1974.), analizira propuste u nagloj izgradnji, odnosno urbanizaciji Makarske tijekom 60-ih god 20. st. Smatra da su ljudi naprosto išli za „boljim životom“, a napuštanje sela i prelazak u Makarsku i naselja na obali pripisuje odluci druga Tita: „Za vrijeme potresa ovo je područje posjetio drug Tito koji je svojom dalekovidnošću dao upute političkim predstavnicima da vode računa da presele narod ispod vrleti Biokova i spuste ga uz samo more gdje će biti kruha od turizma“.

- Kalanj, R. (1996.), Ekološki izazovi kao kulturni izazovi, *Socijalna ekologija*, 5 (2): 155-169.
- Kalanj, R. (2000.), *Ideje i djelovanje – Ogleđi o kulturnim promjenama i razvoju*, Zagreb, Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta.
- Lalić, D. (2003.), *Split kontra Splita*, Zagreb, Jesenski i Turk. *Makarska rivijera*
- Mayer, S. E. (2001.), *Filantropija u zajednicama u Srednjoj i Istočnoj Europi*, Odraž, Zagreb.
- Mokrović, J. (1978.), *Potresi i efekti potresa*, Zagreb, Hrvatsko prirodoslovno društvo.
- Mustapić, M. (2007.), Makarski Dugiš – Utopos tranzicije. U: I. Prica, i T. Škokić (ur.), *Split i drugi. Kulturnoantropološki i kulturnostudijski prilozi* (str. 139-160), Zagreb, Institut za etnologiju i folkloristiku i Hrvatsko etnološko društvo.
- Mustapić, M. (2010.), Odnos lokalne zajednice prema problemu odlaganja komunalnog otpada: studija slučaja Makarsko primorje, *Društvena istraživanja*, 19 (6): 1055-1077.
- Orlić, I. (2007.), Utjecaj masovnog turizma na domicilno stanovništvo Poreštine u doba socijalizma, *Etnološka tribina*, 37 (30): 29-44.
- Pavličević, D. (1994.), *Povijest Hrvatske*, Zagreb, Naklada Pavičić.
- Pilar, M., Braun, M. i Brundić, D. (1994.), Poplava Zagreba pri pojavi velike vode Save u listopadu 1964. godine i stanje izgrađenosti zaštitnog sustava danas, *Hrvatske vode*, 2 (7): 443-453.
- Puhovski, Ž. (1990.), *Socijalistička konstrukcija zbilje*, Zagreb, Školska knjiga.
- Puljiz, V. (1977.), *Eksodus poljoprivrednika*, Zagreb, Centar za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
- Pusić, E. (1963.), *Lokalna zajednica: prilog proučavanju odnosa lokalnih samoupravnih jedinica i teritorijalnih društvenih grupa*, Zagreb, Narodne novine.
- Ravlić, J. (2000.), *Makarska i njezino primorje*, Makarska, Matica Hrvatska.
- Ridley, J. (2000.), *Tito*, Zagreb, Prometej.
- Rihtman-Auguštin, D. (1988.), *Etnologija naše svakodnevice*, Zagreb, Školska knjiga.
- Rogić, I. (2000.), *Tehnika i samostalnost: Okvir za sliku treće hrvatske modernizacije*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- Rogić, I. (2001.) Tri hrvatske modernizacije i uloga elita. U: I. Rogić i D. Čengić (ur.), *Upravljačke elite i modernizacija* (str. 37-77), Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

- Skoko, D. (1962.), Potresi u Makarskom primorju, *Priroda*, 44 (4): 102-109.
- Skoko, D. i Kuk, V. (1995.), Seizmičke značajke makarskog područja. U: M. Kerovec (ur.), *Prirodoslovna istraživanja biokovskog područja* (str. 41-62), Zagreb, Hrvatsko ekološko društvo.
- Slobodna Dalmacija*
- Štambuk, M. (1983.), Sociodemografske promjene i perspektive razvitka biokovskog sela, *Sociologija sela*, 20 (3-4): 169-183.
- Urlić, V. (2012.), *Potres 1962. godine – Makarsko primorje*, Makarska, Gradski muzej Makarska.
- Visković, M. i Kipičić, V. (1984.), *Makarska rivijera*, Zagreb, Grafički zavod Hrvatske.
- Županov, J. (2001.), Industrijalizirajuća i dezindustrijalizirajuća elita u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća. U: I. Rogić i D. Čengić (ur.), *Upravljačke elite i modernizacija* (str. 11-36), Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Županov, J. (1995.), *Poslije potopa*, Zagreb, Nakladni zavod Globus.

Marko MUSTAPIĆ
Nenad KARAJIĆ
**Prirodne katastrofe kao
čimbenici modernizacije
hrvatskog društva:
primjer potresa 1962.
godine na Makarskom
primorju**